

IOSIF VASILE FERENCZ

***La Tène-ul timpuriu și mijlociu
pe cursul mijlociu al Mureșului***¹

Cele mai vechi izvoare scrise care consemnează informații de ordin geografic și istoric referitoare la spațiul intracarpatic le datorăm lui Herodot care, în secolul al V-lea a. Chr., îi menționează pe agatârși pe râul *Marisos*², momentul marcând debutul protoistoriei acestei zone³. Din perspectiva sistemelor cronologice clasice, protoistoria este perioada de timp care se suprapune peste sfârșitul primei vârste a fierului, acoperă întreaga durată a celei de a doua și este întreruptă de epoca romană. În zona la care ne-am referit, aceasta continuă după momentul părăsirii provinciei Dacia, în perioada marilor migrații de pe parcursul mileniului I al erei creștine⁴. În lucrarea de față ne propunem să abordăm numai un segment cronologic al protoistoriei, anume primele etape din evoluția celei de a doua vârste a fierului.

Cunoașterii celei de a doua vârste a fierului în Transilvania i-a fost acordată o mare atenție din partea istoricilor. Contribuțiile lor, raportate la intervalul de timp și la teritoriu, sunt însă repartizate neuniform. Concret, ultimelor două secole înainte de cucerirea romană le-au fost dedicate numeroase studii, articole, monografii

¹ Subiectul pe care îl propun cititorilor revistei *Nemus* a constituit tema tezei de doctorat, coordonată de prof. univ dr. Ioan Glodariu, susținută public în 9 martie 2007 la Universitatea "Babeș Bolyai" din Cluj-Napoca. Demersul a fost finalizat în volumul *Celții pe Mureșul Mijlociu*, apărut la Sibiu, în 2007, în colecția *Bibliotheca Brukenthal*, XVI. Cu acest prilej, prezentăm, pentru un public mai larg, principalele coordonate ale rezultatelor cercetărilor.

² Herodot, *Istoriei*, IV, 48, în *Izvoare privind istoria României*, vol. I, București, 1964, p. 31.

³ M. Babeș, R. Harhoiu, s. v. *protoistorie*, în *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, București, 2000, p. 383.

⁴ *Ibidem*, p. 383-386.

etc., ele beneficiind de interesul a numeroși arheologi și istorici, în timp ce primele faze au rămas mai puțin cunoscute. Cercetările care au făcut posibilă întocmirea acestei lucrări au puține antecedente de ordinul monografiilor zonale.

Cei mai mulți dintre istorici consideră astăzi că celții au pătruns în Transilvania în a doua jumătate a secolului al IV-lea a. Chr.⁵. Ca urmare a acestor evenimente, în unele teritorii situate în părțile vestice și nord-vestice ale României de astăzi s-au stabilit, pentru aproximativ două secole, comunități celtice⁶. Una dintre consecințe a fost aceea că prezența noilor veniți a determinat generalizarea principalelor caracteristici ale culturii *La Tène*⁷. Imaginea de ansamblu asupra vieții populațiilor care au trăit în spațiul intracarpatic pe parcursul celei de a doua vârste a fierului este limitată de numeroasele necunoscute care sunt, la rândul lor, o consecință a numărului mic de izvoare scrise la care ne putem raporta. Îmbunătățirea tabloului istoric, prin clarificarea unor aspecte de habitat, viață spirituală, cunoaștere a culturii

⁵ În legătură cu cronologia prezenței celților în Transilvania există o bibliografie vastă, din care nu vom cita decât unele dintre lucrările mai recente: I. H. Crișan, *Contribuții la problema celților din Transilvania*, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, 22, 2, 1971, p. 154-157; VI. Zirra, *Beiträge zur Kenntnis des keltischen Latène in Rumänien*, în *Dacia*, N. S., XV, 1971, p. 171-238; I. Némethi, *Unele aspecte ale cronologiei Latène-ului în nord-vestul României*, în *Acta Musei Porolissensis*, X, 1986, p. 71-76; I. H. Crișan, A. Rustoiu, A. Palkó, *Descoperiri celtice de la Pruniș (jud. Cluj)*, în *Ephemeris Napocensis*, V, 1995, p. 35-37; I. V. Ferencz, *Cele mai timpurii descoperiri celtice pe cursul mijlociu al Mureșului*, în *Analele Banatului*, S. N., VI, 1998, p. 215-226; I. Glodariu, *Istoria și civilizația dacilor (sec. IV a. Chr – 106 p. Chr.)*, în *Istoria Transilvaniei*, vol. I, Cluj-Napoca, 2003, p. 75-76; A. Rustoiu, *Repere arheologice și istorice privind începutul colonizării celtice a spațiului intracarpatic*, în *Istros*, XII, 2005, p. 45-64. Unii autori consideră că acest moment trebuie plasat la începutul sec. al III-lea a. Chr. (V. Kruta, *Les celtes. Histoire et Dictionnaire*, Paris, 1990, p. 263).

⁶ I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 154-157.

⁷ D. Popescu, în *Istoria României*, vol. I, București, 1960, p. 233; I. H. Crișan, *Burebista și epoca sa*², București, 1977, p. 26, 31; I. Némethi, *Problema relațiilor dintre traci și celți în nord-vestul României în lumina izvoarelor arheologice*, în *Symposia Thracologica*, 8, 1990, p. 54.

materiale etc., poate fie realizată în urma analizei riguroase a documentelor arheologice. Pe de altă parte, studiile legate de civilizația celtică de pe teritoriul României trebuie să fie raportate la cunoștințele privind civilizația celtică europeană. Din acest motiv, considerăm oportună trecerea în revistă a principalelor momente ale istoriei celților continentali și a cadrului istoric în care se inserează noii veniți în spațiul intracarpatic, punctând cu precădere acele evenimente și fenomene istorice care au influențat zona pe care o studiem.

Cadrul istoric

Una dintre cele mai bine cunoscute civilizații barbare europene este cea făurită de celți. Acest fapt se datorează atât remarcabilului stadiu la care a ajuns societatea celtică, cât și participării la evenimente care au afectat lumea mediteraneană. Totodată, expansiunea lor pe continent a determinat difuzarea culturii *La Tène*.

Numele celților

Cuvântul *κελτοι*, folosit ca un atribut etnic, apare pentru prima oară în izvoarele grecești ale secolului al V-lea, în lucrarea *Europa* a lui Hecateu din Milet, păstrată fragmentar⁸. Ulterior, în contextul mării invazii din Balcani, ei au fost denumiți *Γαλάτοι*, apelativ care va fi folosit pe viitor pentru a-i desemna atât pe celții din est, cât și pe cei din vestul continentului⁹.

Astăzi, tendința în istoriografie este aceea de a utiliza termenul de celți, pentru perioada veche. Este de preferat, pentru evitarea unor confuzii, ca de la această regulă să nu se facă excepție decât în cazuri foarte bine argumentate¹⁰. Din acest motiv îi vom numi *celți* pe noii veniți în spațiul intracarpatic și în zonele de vest ale României actuale în a doua jumătate a secolului al IV-ea a. Chr.

⁸ D. Berciu, *Lumea celților*, București, 1970, p. 15; H. Hubert, *Celții și civilizația celtică*, București, 1983, p. 18; V. Kruta, *op. cit.*, p. 58. O succintă trecere în revistă a civilizației celtice continentale la Idem, *Celții*, București, 2001, *passim*.

⁹ Idem, *Les celtes. Histoire et Dictionnaire*, p. 17.

¹⁰ *Ibidem*, p. 22-23.

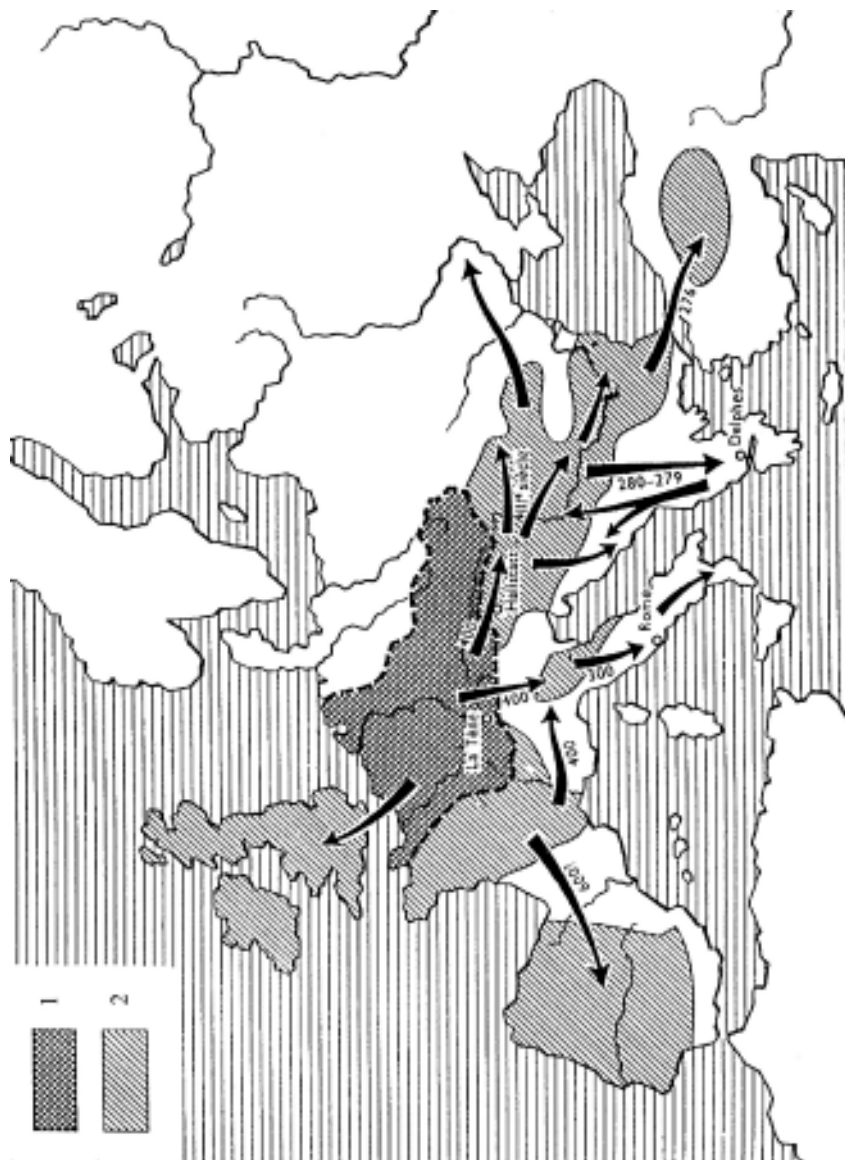

Fig. 1. Migrația istorică a celților în Europa (după M. Szabó).

Originea celților

Mențiunea în izvoare a numelui de celți, în secolul al VI-lea a. Chr., indică faptul că în acel moment ei reprezentau un grup etnic bine conturat, a cărui apariție este legată de nașterea comunităților de populații indo-europene, cel mai târziu în mileniul al III-lea¹¹. Evenimentele la care ne referim au fost determinate de pătrunderea în spațiul european a unor comunități umane răsăritene, probabil în valuri succesive, rezultatul fiind apariția unor popoare cunoscute din textele autorilor din antichitate: tracii, illirii, germanii, veneții, celții, dar și grecii ori italicii¹².

În general, se presupune că cea mai mare parte a Europei centrale și de vest, începând din epoca bronzului și până la începutul primei vârste a fierului, a fost ocupată de ascendenții celților istorici¹³. Într-un cadru geografic ce cuprinde un spațiu întins și acoperă teritorii aflate astăzi în Austria, Boemia, o parte a Elveției, sudul Germaniei, estul Franței și al Belgiei, descoperirile arheologice datate în prima epocă a fierului atestă o omogenizare a caracteristicilor culturale care, cu mare probabilitate, a fost atribuită comunităților celtice (**fig. 1**)¹⁴.

Noțiunea de civilizație *La Tène*

Pentru cea de a doua vârstă a fierului, tendința actuală a istoriografiei este de a face cât mai clară distincția dintre termenul de *celți*, care se referă la o apartenență etnică, determinată de

¹¹ *Ibidem*, p. 126-131.

¹² H. Hubert, *Celții și civilizația celtică*, București, 1983, p. 51-69; V. Kruta, *Les celtes. Histoire et Dictionnaire*, p. 124.

¹³ V. Kruta, *Les celtes. Histoire et Dictionnaire*, p. 134-135.

¹⁴ Epoca, numită și *hallstattiană*, se caracterizează printr-o arie estică și una vestică, având fiecare condiții specifice de manifestare. Pentru aria vestică, atribuită predecesorilor celților istorici, este caracteristică *acea lume a prinților*, cunoscută prin morminte fastuoase și centre fortificate, uneori chiar cu ziduri din cărămidă nearsă, după modele și tehnici mediteraneene. *Ibidem*, p. 138-141. Termenul de *Hallstatt* a fost propus pentru a desemna cultura materială a primei vârste a fierului de către savantul suedez Hans Hildebrandt, la sfârșitul secolului al XIX-lea, după numele unei necropole cercetate în Austria. Cu aceeași ocazie, pentru a nominaliza civilizația materială a celților din cea de a doua epocă a fierului, el a propus termenul *La Tène*, după numele unei stațiuni situate la una dintre extremitățile lacului Neuchâtel. *Ibidem*, p. 35.

limbă, și acela de *latènian*, care se referă la un anumit tip de cultură materială¹⁵, chiar dacă noțiunea de *civilizație La Tène* a fost uneori utilizată cu un sens mai larg decât aceea de *civilizație celtică*, termenul fiind folosit și pentru desemnarea civilizației materiale realizate sau utilizate de alte populații “barbare” din acea epocă¹⁶.

La sfârșitul secolului al VI-lea și mai ales la sfârșitul veacului următor au avut loc transformări profunde ale societății celților de la nord de Alpi, în urma cărora acea “*lume a prinților*” a dispărut, lăsând locul unor “conduceri colective” la nivelul războinicilor grupurilor tribale. Aceste modificări au avut urmări sesizabile pe cale arheologică, referitoare la dispariția marilor centre fortificate, așezările rurale devenind principalul tip de habitat¹⁷. Acum se produc dispariția mormintelor tumulare cu inventare fastuoase și apariția cimitirelor plane birituale¹⁸.

Activitatea comercială derulată între zona transalpină și lumea mediteraneană se reorientează în secolul al V-lea, un rol important în mijlocirea acestor relații fiind jucat de centrele etrusce din nordul Italiei¹⁹. Pe plan economic, se constată, mai ales de la jumătatea secolului al V-lea, generalizarea metalurgiei fierului și se observă apariția unor motive ornamentale noi. Utilizarea pe scară largă a roții olarului a dus la modificarea formelor vaselor și la producția pentru o piață mai extinsă²⁰.

Migrațiile celților istorici

Transformările și restructurările descrise anterior au creat anumite tulburări în cadrul comunităților celtice, la care se adaugă și o creștere demografică, și pot fi considerate cauze care au contribuit la declanșarea migrațiilor, în secolul IV a. Chr.²¹. Zonele din care contingentele de celți au pornit spre Italia și spre ținuturile danubiene cuprind regiuni situate astăzi pe teritoriul mai multor state.

Tradiția istorică înregistrată de Titus Livius²² și de Trogus

¹⁵ *Ibidem*, p. 35; *Idem*, *Celții*, p. 16.

¹⁶ I. H. Crișan, *Burebista și epoca sa*², p. 12.

¹⁷ V. Kruta *Les celtes. Histoire et Dictionnaire*, p. 178-179.

¹⁸ *Ibidem*, p. 65-66.

¹⁹ *Ibidem*, p. 156-163.

²⁰ *Ibidem*, p. 167.

²¹ *Ibidem*, p. 156-157.

²² Titus Livius, *Ab urbe condita*, V, 34.

Pompeius²³ consemnează creșterea demografică în rândul *biturigilor* conduși de regele *Ambigatus*, care găsește soluția rezolvării excedentului de populație prin colonizarea altor regiuni.

Deplasările de populații spre sud. Peninsula Italică

Evenimentele desfășurate în Peninsula Italică sunt mai bine cunoscute din opera autorilor latini sau greci²⁴. Inventarele necropolelor celților stabiliți în Italia confirmă informațiile istorice și arată că noii veniți și-au însușit numeroase elemente ale culturii mediteraneene.

Deplasările de populații spre est

În același timp, un val tot atât de puternic precum cel care a lovit Italia s-a îndreptat spre regiunile din est. Începutul acestor raiduri a fost datat la sfârșitul secolului al V-lea a. Chr.²⁵. În această etapă evenimentele se desfășoară numai într-un spațiu restrâns și bine delimitat din Transdanubia, urmărindu-se exercitarea controlului asupra drumului chihlimbarului²⁶. Însă penetrarea decisivă va avea loc în prima treime a secolului al IV-lea, având ca ax principal Dunărea²⁷.

Prezența în Transdanubia

Cu toate că primele raiduri celtice la Dunărea mijlocie se datează la finele secolului al V-lea a. Chr., mișcările care au precedat pătrunderea decisivă în Transdanubia au fost înregistrate în secolul următor²⁸. Una dintre concluziile care pot fi trase pe baza vestigiilor arheologice este aceea că invazia din secolul al IV-lea a. Chr. s-a desfășurat în mai multe etape. Prima, între anii 400-375, a avut drept rezultat ocuparea unor teritorii din nord-vestul Ungariei și sud-vestul Slovaciei²⁹. Transilvania și părțile din vestul

²³ V. Kruta, *Les celtes. Histoire et Dictionnaire*, p. 190.

²⁴ Titus Livius, *Ab urbe condita*, V, 34; Trogus Pompeius, *Prologuri*, XXIV, 4, 1.

²⁵ V. Kruta, *Les celtes. Histoire et Dictionnaire*, p. 213.

²⁶ M. Szabó, *Les celtes de l'Est. Le second Âge du fer dans la Cuvette des Karpats*, Paris, 1992, p. 17; V. Kruta *Les celtes. Histoire et Dictionnaire*, p. 213; Idem, *Celții*, p. 100.

²⁷ M. Szabó, *op. cit.*, p. 213; V. Kruta, *Celții*, p. 100.

²⁸ M. Szabó, *op. cit.*, p. 17; V. Kruta, *Celții*, p. 100.

²⁹ V. Kruta, *Les celtes*, p. 212-214; Idem, *Celții*, p. 101.

României de astăzi au fost colonizate într-o a doua etapă, începând din cea de a doua jumătate a secolului al IV-lea a. Chr.³⁰.

Aspectele menționate se plasează într-o epocă marcată de profunde frământări, în care războinicii celți, în căutarea gloriei și a bogăției, realizau fapte de arme. Ajunși în Transilvania, au ocupat anumite spații, în care au locuit aproape două secole.

Teritoriul pe care astăzi îl desemnăm ca spațiu intracarpatic este un areal bine individualizat din punct de vedere geo-morfologic, care a constituit încă din vechime, în ciuda aspectului său oarecum izolat, un mediu geografic ce a favorizat permanente întrepătrunderi și osmoze culturale, manifestate în maniere originale și favorizate de existența multiplelor căi de comunicație cu regiunile extracarpatică. Prin valea Mureșului în sud-vest și prin cea a Crasnei în nord-vest au loc principalele schimburi între bazinul transilvan și părțile central-europene, aceste căi fiind și principalele culoare de acces pe care le-au folosit diferitele populații care au ajuns în Transilvania, între care se numără și celții.

Repere pentru un istoric al cercetărilor

Deși interesul autorilor nu a avut ca obiect exclusiv zona Mureșului mijlociu, uneori a vizat și obiective aflate în acest areal. Un exemplu îl constituie capitolul redactat de către Károly Herepey în lucrarea publicată împreună cu Béla Cserni în 1901³¹. Cele mai numeroase dintre studiile înregistrate au vizat descoperirile atribuite celților de pe o arie mai întinsă (cuprinzând Ungaria³², Transilvania³³, teritoriile vestice ale României, sau chiar întreg spațiul european locuit de celți³⁴).

Executarea unor lucrări edilitare a condus la apariția unor complexe arheologice și astfel sunt înregistrate primele "săpături de salvare". În același interval de timp sunt înregistrate și primele încercări de întocmire a unor sinteze privind descoperirile celtice transilvănene.

³⁰ A. Rustoiu, *Repere arheologice ...*, p. 48.

³¹ K. Herepey, B. Cserni, *Alsófehér Vármegye Történelme*, Alba Iulia 1901.

³² Fr. Pulsky, *A keltak uralom emlékei Magyarországbán*, în *Archeologiai Közlemények*, XIII, Budapest, 1879, p. 1-22.

³³ D. Popescu, *Celții în Transilvania. Starea cercetărilor arheologice*, în *Transilvania*, 75, 8-9, 1944, p. 53-80.

³⁴ P. Jacobsthal, *Early Celtic Art*, Oxford, 1944.

Un prim demers, chiar dacă dintr-o perspectivă generală, a fost înregistrat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea³⁵.

A doua jumătate a secolului al XX-lea a constituit o perioadă în care cercetarea celei de a doua epoci a fierului s-a intensificat. Săpăturile sistematice efectuate, precum și publicarea rezultatelor cercetărilor au permis conturarea unor ipoteze istorice bazate pe o mai mare cantitate de informații arheologice. Descoperirea, în nord-vestul României, a unor piese de mare valoare a condus la sporirea interesului pentru cultura materială și istoria celților din spațiul intracarpatic.

Ultimele două decenii ale secolului al XX-lea sunt marcate de apariția unei noi generații de arheologi, ale căror preocupări vizează cu preponderență cea de a doua vârstă a fierului.

Sintetizând literatura istorică menționată, remarcăm că, în stadiul actual al cercetărilor, se acceptă prezența celților în vestul României actuale, precum și în unele teritorii situate în interiorul arcului carpatic începând din *La Tène*-ul timpuriu. În date absolute, cele mai vechi manifestări înregistrate, specifice acestei civilizații, se datează la mijlocul și în cea de a doua jumătate a secolului al IV-lea a. Chr³⁶. Unele dintre descoperirile întâmplătoare ar putea fi ele să certifice începutul unor necropole la același palier cronologic³⁷.

Prezența celților în zonele intracarpatică încetează brusc la sfârșitul subfazei *La Tène* C₁, situație care, în date absolute, poate fi plasată pe parcursul primei părți a secolului al II-lea a. Chr³⁸.

³⁵ Fr. Pulskey, *op. cit.*, p. 1-22.

³⁶ În legătură cu cronologia prezenței celților în Transilvania, vezi: I. H. Crișan, *Contribuții la problema celților din Transilvania*, p. 154-157; Idem, *Burebista și epoca sa*², p. 19-30; I. Némethi, *Unele aspecte ale cronologiei Latène-ului*, p. 71-76; I. H. Crișan, A. Rustoiu, A. Palko, *op. cit.*, p. 35-37; A. Rustoiu, *Les matériels celtiques de l'habitat dace de Sighișoara-Wietenberg*, în vol. *Les Celtes et les Thraco-daces de l'Est du Bassin des Carpates*, Cluj-Napoca, 2000, p. 182-184; I. Glodariu, în *Istoria Transilvaniei*, vol. I, Cluj-Napoca, 2003, p. 73, 76.

³⁷ I. V. Ferencz, *Cele mai timpurii descoperiri celtice*, p. 215-226.

³⁸ I. H. Crișan, A. Rustoiu, A. Palko, *op. cit.*, p. 36-38; A. Rustoiu, *Les matériels celtiques*, p. 182-184; I. V. Ferencz, M. M. Ciută, *Considerații pe marginea unor materiale descoperite la Șeușa (com. Ciugud, jud. Alba)*, în *Istros*, XII, 2005, p. 241, 245.

Descoperirile arheologice provenind de pe cursul mijlociu al Mureșului reflectă nivelul actual al cunoștințelor asupra arealului propus de noi pentru a fi analizat, pe durata primelor etape ale *La Tène*-ului. Privind în ansamblu datele oferite de un catalog al descoperirilor recent publicat³⁹, se poate observa că avem de-a face cu 52 de descoperiri, provenind de pe teritoriul a 41 de localități. Limita nordică a spațiului cercetat este fixată în comuna Luna (județul Cluj), iar cea de a doua, spre vest, este dată de localitatea Săvârșin (județul Arad) (**fig. 2**).

Concluzia care se poate cu ușurință desprinde din analiza catalogului este necesitatea intensificării cercetărilor, de suprafață și sistematice, în scopul creșterii numărului descrierilor contextelor descoperirilor⁴⁰.

Sintetizând rezultatele demersului nostru, pe baza informațiilor de care dispunem în prezent, contextul arheologic și istoric pe cursul mijlociu al Mureșului arată astfel:

Herodot menționează prezența *agatârșilor* în etapa finală a primei vârste a fierului în Transilvania, pe valea Mureșului⁴¹. Prin intermediul cercetărilor arheologice au fost descoperite vestigiile unui grup cultural care a fost prezent în zonă de la începutul secolului al VI-lea⁴² și până spre mijlocul secolului al V-lea⁴³, care reprezintă ultimul orizont cunoscut al primei vârste a fierului în spațiul intracarpatic.

Transilvania, precum și vestul și nord-vestul României de astăzi, au fost colonizate de celți, așa cum am mai arătat, începând din a doua jumătate a secolului al IV-lea a. Chr.⁴⁴. În Câmpia Tisei, prin cercetări arheologice, s-a demonstrat că celții au întâlnit în

³⁹ I. V. Ferencz, *Celții pe Mureșul mijlociu*, p. 37-52.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 52.

⁴¹ Herodot, *Istoriei*, IV, 104.

⁴² V. Vasilev, *Sciții agatârși pe teritoriul României*, Cluj-Napoca, 1980, p. 134.

⁴³ *Ibidem*, p. 125-133.

⁴⁴ Acest moment este indicat de o serie de descoperiri arheologice. Pentru aceasta vezi: I. Némethi, în *Acta Musei Porolissensis*, X, 1986, p. 71; Idem, în *Thraco-Dacica*, IX, 1-2, 1988, p. 72-73; Idem, în *Thraco-Dacica*, XIV, 1-2, 1993, p. 122; Idem, *Repertoriul arheologic al zonei Careiului*, București, 1999, p. 127-128; I. V. Ferencz, în *Analele Banatului*, S. N. VI 1998, p. 215-216; A. Rustoiu, în *Istros*, XII, 2005, p. 45-64.

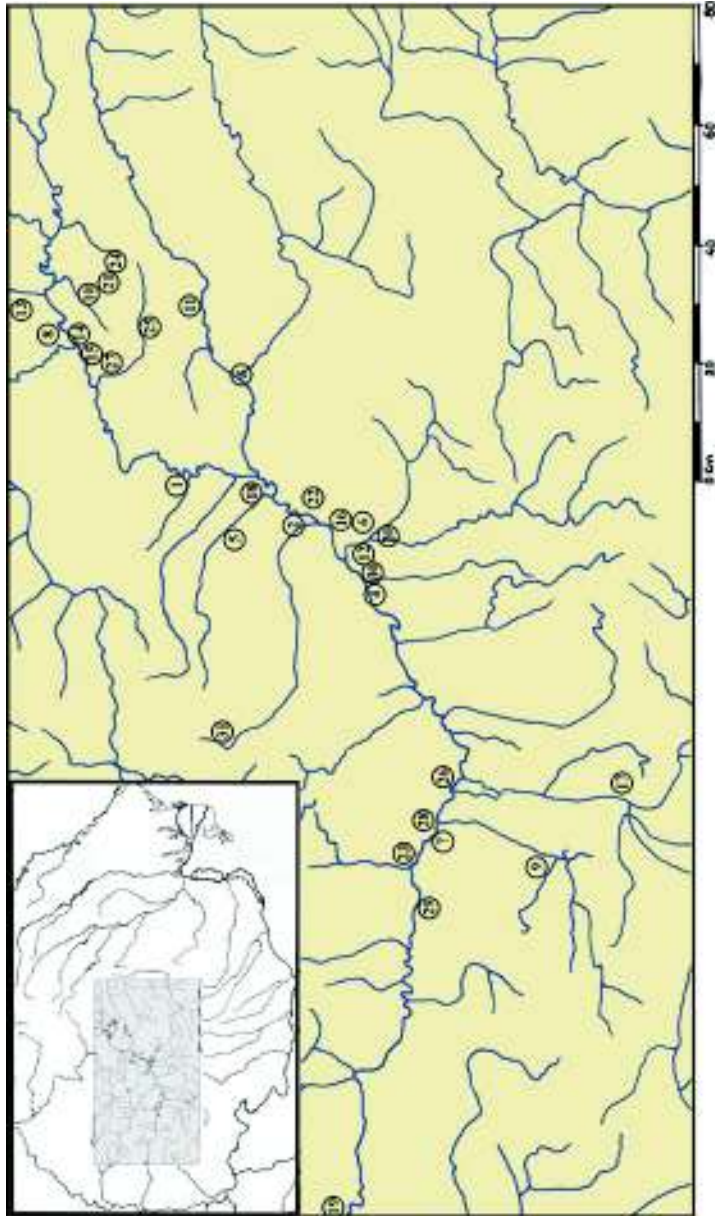

Fig. 2. Descoperiri datând din La Tène-ul timpuriu și mijlociu, provenind de pe cursul mijlociu al Mureșului. 1. Aiud; 2. Alba Iulia; 3. Blaj; 4. Blandiana; 5. Craiva; 6. Cut; 7. Deva; 8. Gligorești; 9. Hațeg; 10. Heria; 11. Jidvei; 12. Lancrăm; 13. Luncani; 14. Micoșlaca; 15. Noșlac; 16. Oarda de Jos; 17. Ohaba Ponor; 18. Pețelca; 19. Săvârșin; 20. Sebeș; 21. Silivaș; 22. Șeușa; 23. Șoimuș-Bălata; 24. Șona; 25. Turdaș (Alba); 26. Turdaș (Hunedoara); 27. Uioara de Jos; 28. Uroi; 29. Vețel; 30. Vințu de Jos; 31. Zlatna.

momentul sosirii lor o populație eterogenă, având în componență elemente scitice și tracice⁴⁵. În nordul acestei arii, această populație a fost identificată de către unii cercetători cu *sigynii*⁴⁶ menționați de izvoarele istorice⁴⁷. Din punct de vedere arheologic, manifestările acestei populații au fost definite ca grupul Sanislău-Nir, o componentă a fenomenului mai larg Szentes-Vekerzug-Chotin, care a evoluat în arealul menționat în secolul al V-lea și în prima jumătate a veacului următor⁴⁸.

Pentru intervalul de timp cuprins între circa 450 și 350/330 a. Chr., adică din momentul înregistrării ultimelor înmormântări scitice⁴⁹ și până când par primele morminte celtice, nu dispunem de informații literare sau arheologice despre comunitățile umane din Transilvania și, implicit, despre locuitorii văii Mureșului⁵⁰. Situația constatată o considerăm o consecință a lipsei cercetărilor.

Celții în Transilvania

Ocuparea unor teritorii transilvănene s-a desfășurat în mai multe etape, așa cum indică descoperirile arheologice, însă lipsa cercetărilor creează dificultăți în încercarea de a preciza aceste faze. Pentru partea de nord-vest a României, în special ca urmare a investigațiilor de la Pișcolt, au putut fie distinse patru orizonturi

⁴⁵ I. Némethi, în *Symposia Thracologica*, 8, 1990, p. 50-51.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Herodot, *Istoriei*, V, 9, în *Izvoare privind istoria României*, vol. I, p. 67; Apollonios din Rodos, *Argonauticele*, IV, 320, în *Izvoare privind istoria României*, vol. I, p. 141.

⁴⁸ Descoperirile aparținând grupului Sanislău-Nir au fost încadrate, din punctul de vedere al sistemelor cronologice clasice, în cadrul etapei Hallstatt D₂, perioadă care corespunde etapei *La Tène A* în Europa centrală: I. Némethi, *Repertoriul arheologic al zonei Careiului*, p. 127.

⁴⁹ V. Vasiliev, *op. cit.*, p. 138.

⁵⁰ I. H. Crișan, A. Rustoiu, A. Palkó, *op. cit.*, p. 35; A. Rustoiu, în *Istros*, XII, 2005, p. 51; C. I. Popa, R. Totoianu, *Câteva probleme ale epocii Latène în lumina descoperirilor recente de la Lan crăm (or. Sebeș) – "Glod" (jud. Alba)*, în vol. *Les Celtes et Thraco-Daces de l'Est du Bassin des Carpates*, Bistrița, 2000, p. 76; C. I. Popa, M. Simina, *Cercetări arheologice la Lan crăm "Glod"*, Alba Iulia 2004, p. 66.

cronologice⁵¹.

Mențiunea lui Trogus Pompeius, conform căreia “Galii (celții – n. n.) au supus pe panoni și timp de mai mulți ani au dus războaie cu sorți schimbătoare cu vecinii lor”⁵², se referă foarte probabil la evenimentele desfășurate în zona de care ne ocupăm la puțin timp după apariția noilor sosiți⁵³.

Recent s-a emis ipoteza participării unor grupuri de *senoni* la primele raiduri ale celților în Transilvania⁵⁴. Răspândirea artefactelor celtice timpurii pare să indice faptul că la aceste evenimente au participat unele contingente originare din Transdanubia, alături de altele din zonele alpine⁵⁵. Prezența unor comunități originare din zona alpină central-europeană este indicată și prin existența unor instalații de încălzit având analogii în acel areal⁵⁶. Odată cu sosirea lor, în bazinele principalelor râuri, Mureș, Someș și Târnave, precum și pe văile unora dintre afluenții acestor râuri, iau naștere așezări rurale și apar necropole, modul de trai căpătând un aspect similar cu al celui cunoscut în toate teritoriile locuite de celți în centrul continentului.

Celții în zona Mureșului mijlociu

Pentru a înțelege mai bine aspectele civilizației materiale și spirituale ale comunităților omenești care au locuit în zona Mureșului mijlociu în perioada propusă spre studiu, considerăm utilă o sinteză a rezultatelor cercetărilor.

Complexele de locuire

Habitatul populațiilor care au locuit în Transilvania și implicit pe cursul mijlociu al Mureșului în primele etape ale celei de a doua epoci a fierului este mai puțin cunoscut. Unele monografii și

⁵¹ I. Némethi, în *Thraco-Dacica*, 14, 1-2, 1993, p. 122, 128; VI. V. Zirra, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, 48, 2, 1997, p. 128.

⁵² Trogus Pompeius, *Istoria lui Filip*, XXIV, 5, în vol. *Izvoare privind istoria României*, vol. I, p. 357.

⁵³ I. Glodariu, în *Istoria Transilvaniei*, vol. I, Cluj-Napoca, 2003, p. 77.

⁵⁴ A. Rustoiu, în *Apulum*, XLII, 2005, p. 63-65; Idem, în *Istros*, XII, 2005, p. 48-51.

⁵⁵ Idem, în *Apulum*, XLII, p. 57-58; Idem, în *Istros*, XII, p. 51.

⁵⁶ I. V. Ferencz, D. Ferencz, în *Revista Bistriței*, XV, 2001, p. 43.

studii publicate în ultimii ani au făcut posibilă schițarea unor trăsături generale ale acestei problematici⁵⁷.

Examinând relieful zonei noastre, se poate observa că modalitatea aleasă de comunitățile celei de a doua epoci a fierului pentru întemeierea așezărilor prezintă clare similitudini cu situația documentată în ariile geografice situate în vestul și nord-vestul României actuale. Astăzi, se cunosc 13 puncte cu descoperiri care documentează existența unor locuiri izolate sau așezări⁵⁸. Ele sunt dispuse în lunca sau pe terasele fertile ale acestui râu sau ale unor afluenți. O situație oarecum aparte în cadrul zonei noastre este aceea de la Gligorești, unde a fost locuit un grind format în zona confluenței Arieșului cu Mureșul⁵⁹, dar locuirea în condiții geografice de acest fel este atestată în multe cazuri în zona Careiului⁶⁰.

Toate așezările au un pronunțat caracter rural, situarea lor în zone prielnice pentru cultivarea solului fiind firească dacă

⁵⁷ I. V. Ferencz, în *Apulum*, XXXIV, 1997, p. 79-92; Viorica Crișan, *Dacii din estul Transilvaniei*, Sfântu Gheorghe, 2000; C. I. Popa, R. Totoianu, *op. cit.*, p. 51-134; I. V. Ferencz, M. M. Ciută, *Finds from Șeușa (Alba County) Belonging to middle La Tène*, în vol. *Les Celtes et les Thraco-Daces de l'Est du Bassin des Carpates*, Cluj-Napoca 2000, p. 22-50; A. Rustoiu, G. T. Rustoiu, *Despre originea și difuziunea cerceilor cu ornamente spiralice din Dacia preomană*, în *Apulum*, XXXVIII/1, 2000, p. 177-192; I. V. Ferencz, D. Ferencz, în *Revista Bistriței*, XV, 2001, p. 39-53; A. Rustoiu, *Habitat und gesellschaft im 4.-2. jh. V. Chr.*, în vol. *Habitat und gesellschaft im Western und Nordwestern Rumäniens vom ende des 2. Jartausends v. Chr. Zum anfang des 1. Jahrtausends n. Chr. (11. Jh. v. Chr.-2.Jh. n. Chr.)*, Cluj-Napoca, 2002, p. 49-90; C. I. Popa, M. Simina, *op. cit.*

⁵⁸ Numărul mic al locuirilor în primele etape ale celei de a doua vârste a fierului comparativ cu epoca regatului a fost remarcat în repetate rânduri pentru întreaga Transilvanie. I. Glodariu, în *Symposia Thracologica*, 7, 1989, p. 126; Viorica Crișan, *op. cit.*, p. 86.

⁵⁹ F. Gogâltan, A. Ursuțiu, I. Al. Aldea, *Gligorești, "La Holoame", com. Luna, jud. Cluj*, în *Cronica Cercetărilor Arheologice*, Campania 1998, Vaslui, 1999, nr. 60, p. 51-52; F. Gogâltan, A. Ursuțiu, I. Al. Aldea, în *Apulum*, XLI, 2004, p. 66, 69, 74, Pl. II.

⁶⁰ I. Némethi, în *Symposia Thracologica*, 8, 1990, p. 54.

ținem seama că avem de a face cu o populație de agricultori și crescători de animale⁶¹.

Locuințele descoperite până în prezent în zonă sunt în totalitate adâncite, de tipul semi-bordeielor. Astfel de locuințe sunt construite și mai târziu, în epoca dacică⁶². Planul are în unele cazuri o formă cvasi-rectangulară, cum a fost constatat la Lancrăm⁶³ sau la Șeușa⁶⁴. La Gligorești a fost identificată o locuință adâncită având o formă aproape circulară⁶⁵.

Construcțiile erau în general puțin adâncite în pământ și unele aveau pereții realizați din împletitură de nuiele lipită cu lut, în timp ce altele este posibil să fi avut pereți din scânduri sau din bârne⁶⁶. Acoperișurile, din trestie, stuf, papură sau din paie, se sprijineau pe o structură din lemn și aveau formă conică ori erau "în două ape", iar streășina ajungea probabil până la pământ⁶⁷. Materialele de construcții utilizate sunt cele aflate la îndemână, situație comună întregului areal locuit în antichitate de către celți⁶⁸. Materiile prime din categoria celor vegetale (lemn, nuiele, stuf etc.), precum și lutul au avut ponderea cea mai mare⁶⁹.

Pe baza datelor de care dispunem, putem presupune că încăperile erau încălzite, în anumite cazuri, cu ajutorul unor instalații construite din piatră, lut și, poate, prin intermediul unor vetre cu marginile înălțate⁷⁰.

⁶¹ D. Popescu, în *Istoria României*, vol. I, București, 1960, p. 233; I. H. Crișan, *Burebista și epoca sa*², p. 26, 31; I. Némethi, în *Symposia Thracologica*, 8, 1990, p. 54.

⁶² I. Glodariu, *Arhitectura dacilor - civilă și militară - (sec. II î. e. n. - I e. n.)*, Cluj-Napoca, 1983, p. 10.

⁶³ C. I. Popa, R. Totoianu, *op. cit.*, p. 62; C. I. Popa, M. Simina, *op. cit.*, p. 52.

⁶⁴ I. V. Ferencz, M. M. Ciută, *Finds from Șeușa*, p. 24; I. V. Ferencz, D. Ferencz, *op. cit.*, p. 40, Pl. IV.

⁶⁵ F. Gogâltan, A. Ursuțiu, I. Al. Aldea, *Gligorești, "La Holoame", com. Luna, jud. Cluj*, în *Cronica Cercetărilor Arheologice*, Campania 1998, Vaslui, 1999, nr. 60, p. 22.

⁶⁶ I. V. Ferencz, D. Ferencz, *op. cit.*, p. 40.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 42.

⁶⁸ F. Adouze, O. Buchsenschutz, *Ville villages et campagnes de l'Europe celtique*, Paris, 1989, p. 53.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 53-57.

⁷⁰ I. V. Ferencz, D. Ferencz, *op. cit.*, p. 43.

Iluminatul se făcea probabil pe cale naturală, prin intermediul unor deschizături practicate în pereți sau tavan, precum și prin spațiul destinat intrării⁷¹.

În privința dispunerii locuințelor în cadrul așezărilor, siturile de la Ciumești și Morești oferă o imagine concludentă. La Ciumești bordeiele au fost construite la distanță relativ mare una de alta (circa 60-120 m), fiind totuși grupate câte două sau câte trei⁷². La Morești s-a constatat o situație asemănătoare⁷³.

Materialele arheologice descoperite în cadrul așezărilor și locuirilor izolate sunt reprezentate în special de ceramică (lucrată la roată și cu mâna), dar nu lipsesc nici obiecte confecționate din metal, os sau sticlă.

Obiectele confecționate din material ceramic au cea mai mare pondere în cadrul materialelor arheologice.

Descoperiri cu caracter funerar

În interiorul arcului carpatic, dar și în zona de nord-vest a României, necropolele celților sunt plane și birituale. Ele conțin atât morminte de înhumăție, cât și de incinerăție. Între acestea din urmă se disting cazuri în care resturile cinerare au fost depuse direct în groapă și altele în care pentru aceasta a fost folosit un vas ca urnă⁷⁴. Biritualismul caracterizează civilizația *La Tène* încă din faza inițială⁷⁵ și este specific și pentru necropolele celtice din Transilvania și din Ungaria orientală. El este atestat încă din momentul implantării civilizației celtice în aceste spații și persistă până la dispariția ei din regiunile menționate⁷⁶.

⁷¹ *Ibidem*, p. 43-44.

⁷² Vl. Zirra, în *Studii și Comunicări Satu Mare*, 4, 1980, p. 69.

⁷³ K. Horedt, *Morești. Grabungen in einer Vor- und Frühgeschichtlichen Siedlung in Siebenbürgen*, București, 1979, p. 35-44, Fig. 13.

⁷⁴ I. H. Crișan, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, 22, 2, 1971, p. 153; *Idem*, în *Marmația*, II, 1971, p. 72.

⁷⁵ V. Kruta, *Les Celts. Histoire et Dictionnaire*, p. 174-175.

⁷⁶ Vl. Zirra, în vol. *Relations between the Autochthonous Population and the Migratory Populations*, *Bibliotheca Historica Romaniae Monographs* XVI, București, 1975, p. 48; I. Némethi, în *Thraco-Dacica*, IX, 1-2, 1988, p. 49-73; *Idem*, în *Thraco-Dacica*, X, 1-2, 1989, p. 75-114; *Idem*, în *Thraco-Dacica*, XIII, 1-2, 1992, p. 59-112; *Idem*, în *Thraco-Dacica*, XIV, 1-2, 1993, p. 117-129.

Pe cursul mijlociu al Mureșului au fost identificate necropole la Aiud⁷⁷ și Blandiana⁷⁸, la care se mai adaugă unele materiale descoperite în diverse localități care pot fi incluse, cu probabilitate, în categoria obiectelor de inventar funerar. Numărul acestor tipuri de situri cunoscute în prezent este net inferior, pe cursul mijlociu al Mureșului, în comparație cu al celor provenind din așezări. De asemenea, trebuie remarcat că nici o necropolă din zona de care ne ocupăm nu a fost cercetată sistematic.

Nu de puține ori, printre materialele arheologice provenind din inventare funerare se numără piese deosebite ca aspect și valoare. Între acestea merită enumerate: coifurile (Hațeg, Silivaș – **fig. 3**, Aiud, Săvârșin), spade, unele recipiente realizate din material ceramic (**fig. 4**), precum și alte categorii de obiecte. Prezența în inventarele funerare a unor astfel de obiecte indică prestigiul de care se bucura defunctul în cadrul comunității.

Fig. 4. Vas celtic cu două torți antropomorfe, descoperit la Blandiana.

Fig. 3. Coiful de la Silivaș (foto M. Egri).

⁷⁷ I. H. Crișan, în *Sargetia*, X, 1973, p. 50-51; Idem, în *Studii și Comunicări Brukenthal*, 18, 1974, p. 71-96.

⁷⁸ I. Al. Aldea, în *Apulum*, XXI, 1983, p. 415-42; I. Al. Aldea, H. Ciugudean, în *Apulum*, XXII, 1985, p. 37-43.

Războinicii

În privința armamentului și a tacticii de luptă utilizate de luptătorii celți, mărturiile arheologice de care dispunem completează și confirmă relatările autorilor din antichitate. Descoperirile din aria cercetată ilustrează existența panopliei militare caracteristice unei arii largi locuite de celți. Este vorba de spadă, lance și scut⁷⁹, la care se adaugă uneori cuțite. În cazuri excepționale apar coifuri, cămăși de zale și chiar cnemide grecești, cum vedem la Ciumești⁸⁰. Dar această situație nu poate fi generalizată, complexul de la Ciumești constituind, prin inventarul respectiv, un unicat în întreaga arie celtică cunoscută. În acest teritoriu s-a constatat că echipamentul complet a fost rezervat numai elitelor⁸¹ și chiar obiectele care compun echipamentul defensiv este rar în descoperiri⁸².

La Aiud, de unde provin mai multe arme, pare să fi fost înmormântat un personaj de rang înalt⁸³. Inventarele sărace ale

⁷⁹ Acestea sunt armele cele mai răspândite la celți în cea de a doua epocă a fierului. V. Kruta, *Les celtes*, p. 165.

⁸⁰ M. Rusu, O. Bandula, *Mormântul unei căpetenii celtice de la Ciumești*, Baia Mare, 1970.

⁸¹ V. Kruta, *Les celtes*, p. 256.

⁸² *Ibidem*, p. 165.

⁸³ La Aiud, între materialele provenind din necropola I s-a păstrat o teacă de spadă ornamentată cu dragoni afrontați, care a fost decorată cu doi butoni acoperiți cu foiță de aur. De asemenea, cel puțin una dintre cele două aplici ornamentale era acoperite cu foiță de aur, motiv pentru care luăm în calcul posibilitatea ca ele să provină din același inventar funerar. Pe baza argumentelor prezentate, credem că este posibil ca în necropola de la Aiud să fi fost înmormântat un personaj cu rang deosebit în întreaga zonă. Coiful fragmentar descoperit la Aiud ar fi putut aparține aceluiași războinic. Morminte ale unor căpetenii, având inventare deosebit de bogate, au fost descoperite și în alte necropole, fiind de obicei prezente câte unul într-o necropolă. Situația se prezintă în acest fel la Apahida: I. H. Crișan, în *Acta Musei Napocensis*, VIII, 1971, p. 44; VI. Zirra, în *Dacia*, N. S., XX, 1975, p. 142-146, fig. 11, și la Ciumești: M. Rusu, O. Bandula, *op. cit.* Trebuie menționat că din inventare funerare provenind din zona Mureșului mijlociu se cunosc în total trei coifuri: de la Aiud, Săvârșin și zona Hațegului. O a patra piesă face parte din lotul "de la Silivaș", a cărui proveniență este incertă. Toate cele patru indică prezența unor căpetenii: V. Kruta, *Les celtes*, p. 256. Prezența în zona Mureșului mijlociu a patru dintre cele șapte coifuri

altor morminte, care conțin doar sulițe sau lănci, par să indice prezența unor luptători care se situau pe o poziție ierarhică inferioară. Această ierarhizare a războinicilor pare să fie confirmată și de cercetarea unor complexe funerare din alte spații etno-culturale⁸⁴.

Piese de harnașament, descoperite cu preponderență în inventare funerare, indică și ele statutul social al defuncțiilor. În general, mormintele în care au fost descoperite piese de harnașament sau de car (când este cunoscut contextul descoperirii) au în componență și arme⁸⁵. Aceasta indică apartenența celui înmormântat la categoria războinicilor.

Componența garniturilor de armament din inventarele funerare ilustrează existența unei elite echipate pentru a lupta călare, susținută de formațiuni mobile de luptători pedestri, echipați ușor⁸⁶.

Vestimentația

Accesoriile vestimentare și podoabele care provin din așezări, dar mai ales din inventare funerare, sunt singurele piese care ne furnizează informații asupra costumației celților de pe Valea Mureșului în perioada studiată. Chiar dacă numărul lor este redus, asemănarea cu piese provenind din alte spații geografice locuite de celți indică identitatea celtică a comunităților care le-au vehiculat. Particularitățile costumului reflectă nu numai rangul, ci și apartenența socială la o comunitate etnică⁸⁷. Cele mai răspândite în descoperirile arheologice ale epocii *La Tène* sunt podoabele și piesele vestimentare confecționate din metale comune, din bronz și, nu de puține ori, din fier.

Fibulele

Fibulele celtice care au fost descoperite în zona de care ne ocupăm pot fi împărțite, ținând cont de schemele tipologice clasice, în două mari categorii: agrafele al căror picior nu este prins de

celtice cunoscute până în prezent pe teritoriul României (M. Gumă, în *Thraco-Dacica*, XII, 1-2, 1991, p. 102, unde nu apare coiful de la Aiud – n. n.) indică importanța deosebită a zonei.

⁸⁴ G. Florea, în vol. *Comerț și civilizație. Transilvania în contextul schimburilor comerciale și culturale în antichitate*, Cluj-Napoca, 2005, p. 48.

⁸⁵ Există și unele excepții, precum mormântul 108 de la Pișcolt: I. Némethi, în *Thraco-Dacica*, X, 1-2, 1989, p. 112-113, și poate cel de la Turdaș.

⁸⁶ V. Kruta, *Les celtes*, p. 165.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 168.

arc sunt specifice, în general, pentru fazele timpurii ale *La Tène*-ului⁸⁸, în timp ce piesele care au piciorul legat de arc printr-un semi-

⁸⁸ Anumite tipuri de fibule al căror picior nu este prins de arc se întâlnesc și între materialele aparținând subfazei C₁. Astfel de agrafe, precum și alte materiale arheologice specifice *La Tène*-ului timpuriu aparțin orizontului III al necropolei de la Pișcolt-“Nisipărie”, care corespunde *La Tène*-ului B₂-C₁ și “marchează sfârșitul *La Tène*-ului timpuriu și trecerea la cel mijlociu în cazul necropolei de la Pișcolt”, după cum remarca autorul descoperirilor: I. Némethi, în *Thraco-Dacica*, XIV, 1-2, 1993, p. 128.

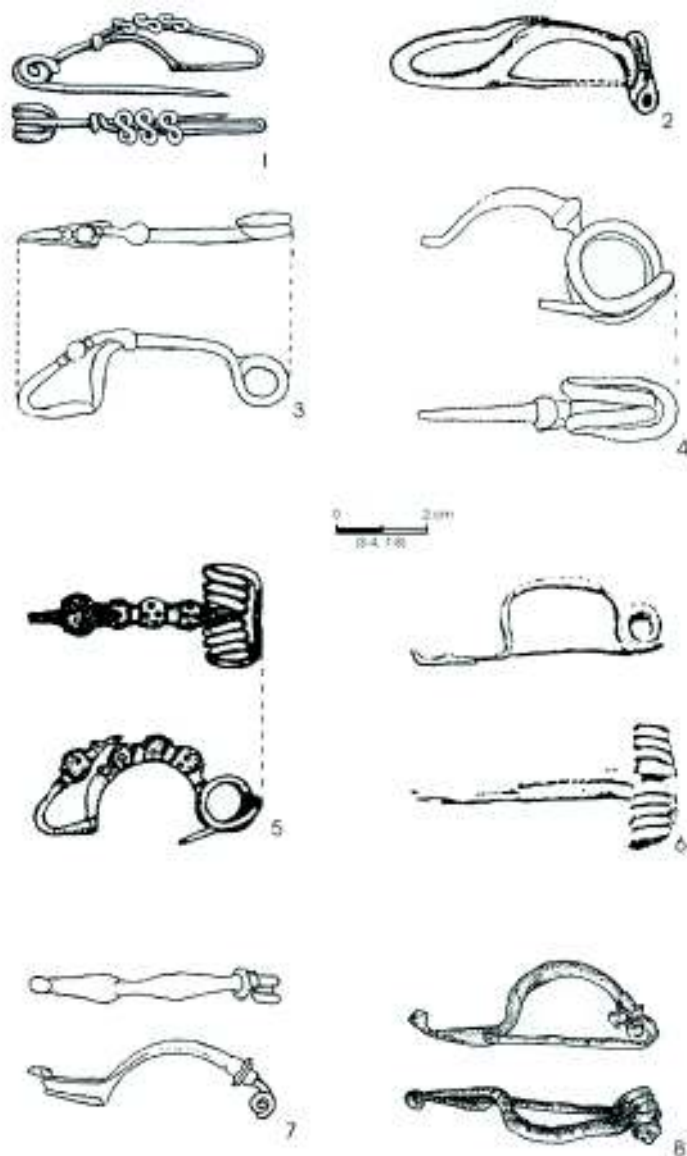

Fig. 5. Fibule provenind din zona Mureșului mijlociu:
 1. Ohaba-Ponor (după C. S. Nicolăescu-Plopșor); 2. Aiud (după I. H. Crișan);
 3-4. Șeușa; 5. Pețelca (după I. H. Crișan); 6. "Silivaș" (după M. Roska);
 7. Alba Iulia; 8. Turdaș (după M. Roska).

manșon sau prin răsucirea capătului piciorului în jurul arcului, sub forma unor spirale, sunt specifice *La Tène*-ului mijlociu.

Din zona cursului mijlociu al Mureșului se cunosc fibule aparținând ambelor categorii tipologice, precum și două agrafe specifice unor perioade mai timpurii, care pot avea legătură cu descoperirile datate în cea de a doua vârstă a fierului, aparținând tipului *Certosa* (fig. 5).

Brățări și verigi pentru picioare

În lumea celtică, brățările și colanele s-au numărat printre podoabele cele mai apreciate. Din acest motiv și varietatea tipologică a acestor artefacte este considerabilă. Pentru moda celților, se poate spune că *torques*-urile sunt podoabe specifice⁸⁹. Din categoria lor, în spațiul geografic de care ne ocupăm nu cunoaștem decât două exemplare. Unul dintre ele provine de la Turdaș (comuna Hopârta, județul Alba), iar celălalt din împrejurimile Hațegului.

Podoabele realizate din pastă de sticlă sunt și ele prezente în descoperiri de la Aiud și Șeușa (fig. 6). Seria continuă cu verigile de gleznă cu semiove, de felul celei descoperite întâmplător la Uroi (fig. 7), iar seria obiectelor de podoabă și cu rol în vestimentație se încheie cu centurile ornamentale. Din această categorie, un exemplar provine de la Vețel.

Ocupații și economie

Chiar dacă nu dispunem de prea multe dovezi ale practicării diverselor meserii, ele nu lipsesc cu desăvârșire și atestă unele meșteșuguri casnice sau specializate. Una dintre ocupațiile de bază ale populației care a locuit în zona Mureșului mijlociu, în epoca studiată, a fost agricultura, însă, cu excepția amplasamentului așezărilor, nu dispunem de alte dovezi ale practicării ei. În general, în teritoriile locuite de celți, agricultura era adaptată la condițiile locale, fiind orientată cu preponderență spre producția cerealieră și spre creșterea animalelor⁹⁰. Până în acest moment nu au fost descoperite unelte agricole.

Alte meserii, precum prelucrarea metalelor sau a osului, par să fie indicate prin prezența unor unelte sau piese în curs de

⁸⁹ M. Rusu, în *Apulum*, VI, 1967. p. 99; M. Gramatopol, *Artele miniaturale în antichitate*, București, 1991, p. 197.

⁹⁰ V. Kruta, *Les Celts. Histoire et Dictionnaire*, p. 180.

prelucrare, provenind din inventarul unui complex cercetat la Vințu de Jos.

Fig. 6. Fragment de brățară celtică din sticlă, provenind de la Aiud.

Fig. 7. Verigă pentru picior cu semiove provenind de la Uroi.

Dovezi ale realizării unor materiale textile ne sunt furnizate, în mod indirect, de prezența fusaiolelor, acest meșteșug fiind strâns legat de creșterea animalelor, așa cum se poate presupune și despre prezența unor foarfeci în morminte. Confecționarea unor materiale textile din fibre vegetale nu este atestată arheologic, dar poate fi presupusă.

Practicarea unor meserii de către artizani specializați sau chiar și numai la nivelul fiecărei gospodării poate fi cel puțin bănuită. Ne referim la confecționarea obiectelor din lemn.

Este surprinzător că în zona Mureșului mijlociu nu au fost încă descoperite unelte sau instalații folosite pentru confecționarea ceramicii. Faptul îl punem, totuși, pe seama stadiului cercetărilor, în condițiile în care din alte spații se cunosc asemenea descoperiri.

Sarea

Nu este necesar să insistăm asupra importanței sării în alimentația oamenilor și a animalelor, subiectul fiind abordat de numeroși autori⁹¹. Ținând cont de răspândirea zăcămintelor de sare în Europa, de importanța ei din punct de vedere economic, Florin Medeleț era de părere că este foarte posibil ca distribuția sării în epoca fierului să fi fost controlată prin locuri de vămuire asemănătoare celor din evul mediu timpuriu⁹². În acest sens, trebuie remarcat numărul mare de localități transilvănene din care provin materiale arheologice specifice civilizației celtice, mai exact din zonele unde zăcămintele de sare sunt abundente (**Fig. 8**). Ideea exploatării zăcămintelor de sare este susținută și prin amplasamentul celor mai multe dintre siturile cunoscute, de-a lungul principalelor căi de comunicație, care sunt văile râurilor Mureș și Someș⁹³.

Relații cu autohtonii

Încercarea de a reconstitui modalitățile prin care s-au desfășurat relațiile între comunități, prin raportare numai la elementele de cultură materială, este dificilă, cu mijloacele de care dispunem astăzi⁹⁴. Totuși, prezența ceramicii lucrate cu mâna, de tradiție locală, în asocierie cu cea celtică în inventarul așezărilor ilustrează coabitarea celor două populații în zonă.

⁹¹ Vezi spre exemplu: I. Glodariu, *Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Cluj, 1974, p. 107-108; P. Iambor, *Drumuri și vămi ale sării în Transilvania*, în *Acta Musei Napocensis*, XIX, 1982, p. 75-85; V. Wollmann, *Mineritul metalifer, extragerea sării și carierele de sare din Dacia romană*, Cluj-Napoca, 1997, p. 240-249; Fl. Medeleț, în *Archäologie Österreichs*, 6, 2, 1995, p. 53-57; E. Iaroslavschi, *Tehnica la daci*, Cluj-Napoca, 1997, p. 42-47; M.-Y. Daire, *Les sel des gaulois*, Paris, 2003.

⁹² Fl. Medeleț, în *Analele Banatului*, S. N., 4, 1995, p. 290.

⁹³ I. V. Ferencz, în *Analele Banatului*, S. N. 6, 1998, p. 219.

⁹⁴ I. V. Ferencz, în *Acta Terrae Septemcastrensis*, V, 1, Sibiu 2006, p. 139.

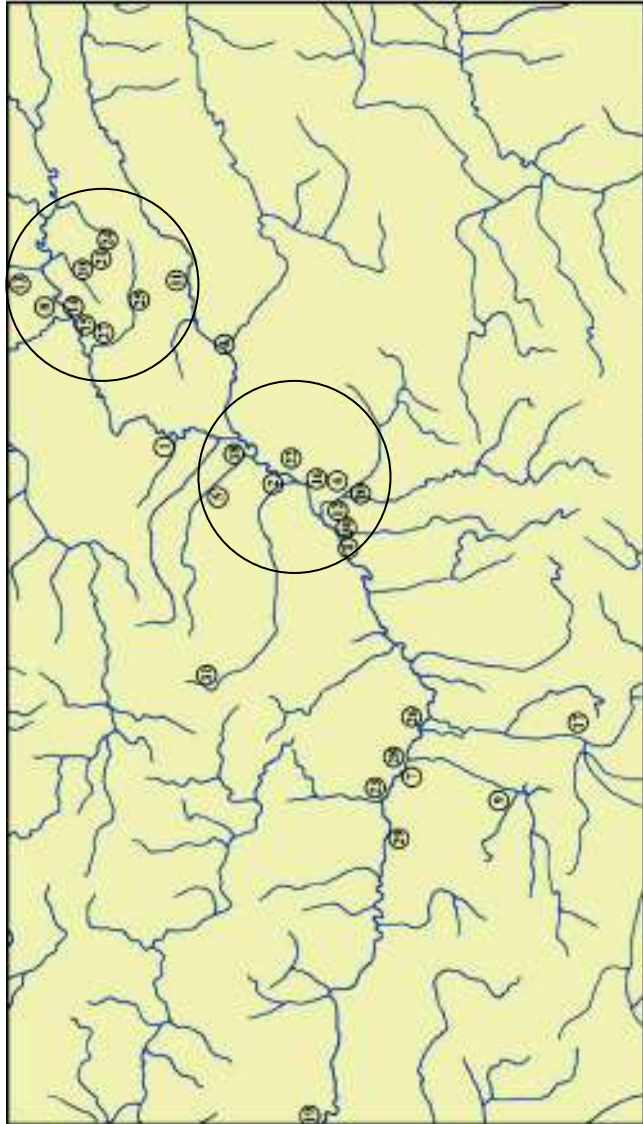

Fig. 8. Descoperiri datând din La Tène-ul timpuriu și mijlociu, provenind din zona cursului mijlociu al Mureșului: 1. Aiud; 2. Alba Iulia; 3. Blaj; 4. Blandiana; 5. Craiva; 6. Cut; 7. Deva; 8. Gligorești; 9. Hațeg; 10. Heria; 11. Jidvei; 12. Lancrăm; 13. Lunca; 14. Micoșlaca; 15. Noșlac; 16. Oarda de Jos; 17. Ohaba Ponor; 18. Pețelca; 19. Săvârșin; 20. Sebeș; 21. Silivaș; 22. Șeușa; 23. Șoimuș-Bălata; 24. Șona; 25. Turdaș (Alba); 26. Turdaș (Hunedoara); 27. Uioara de Jos; 28. Uroi; 29. Vețel; 30. Vințu de Jos; 31. Zlatna.

Lipsa informațiilor privind așezările autohtonilor o considerăm, așa cum am mai afirmat, o consecință a lipsei cercetărilor.

Locuirea în aceleași așezări a unor comunități aparținând mai multor etnii nu poate fi susținută în stadiul actual de cunoaștere. Situația relevată de cercetările din zona Careiului poate constitui un model pentru înțelegerea modului în care au conviețuit, în același areal, autohtonii și celții. Pe o întindere de numai câțiva kilometri se grupează trei necropole (Ciumești, Sanislău și Foieni) și două așezări (Ciumești și Berea)⁹⁵. Dintre acestea, necropolele și așezarea cercetată la Ciumești, în punctul "Bostănărie", au fost considerate ca aparținând celților, în timp ce așezarea de la Berea a fost atribuită autohtonilor⁹⁶.

Încetarea prezenței celtice pe cursul mijlociu al Mureșului

Descoperirea ceramicii bastarnice la Morești și la Șeușa, asociate cu olărie celtică lucrată la roată, se constituie ca un bun reper cronologic, arătând că cele două așezări au fost locuite în prima parte a secolului al II-lea a. Chr. Perioadei care a urmat îi corespunde un alt tip de civilizație, ale cărei trăsături au fost remarcate la nivelul credințelor și concepțiilor privind viața de apoi⁹⁷, dar și în domeniul vieții materiale. În Europa centrală și vestică, începând cu orizontul *La Tène C₂*, se dezvoltă civilizația *oppida*⁹⁸, caracterizată prin situri în care se regăsesc materiale

⁹⁵ Vl. Zirra, în *Studii și Comunicări Satu Mare*, 4, 1980, p. 69, 76.

⁹⁶ Idem, *Un cimitir celtic în nord-vestul României*, Baia Mare, 1967, p. 107; Idem, în *Studii și Comunicări Satu Mare*, 4, 1980, p. 76; M. Babeș, în *Istoria României*, București, 2001, p. 519-520.

⁹⁷ V. Sîrbu, *Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor*, Brăila, 1993, p. 37.

⁹⁸ J. Dechelette, *Manuel d'archéologie préhistorique celtique et gallo-romaine*, vol. IV *Second Âge du Fer ou époque de La Tène*, Paris, 1927. Sub aspect economico-material, s-a considerat că civilizația dacică are caracter oppidan: H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972, p. 336. În literatura arheologică românească a fost utilizat termenul de *oppidum* pentru a desemna unele aglomerări de locuire. De curând s-a propus, pentru a desemna formele evolute ale habitatului dacic, utilizarea unor termeni de felul "așezare de tip preurban sau protourban". A se vedea întreaga discuție la G. Florea, *Oppidum, dava. Câteva considerații terminologice*, în vol. *Fontes historiae. Studia in honorem Demetrii Protase*, Bistrița – Cluj-Napoca, 2006, p. 245-249.

celtice specifice. În Transilvania se perpetuează civilizația rurală, caracterizată prin așezări nefortificate, și iau naștere așezări fortificate și cetăți⁹⁹. Din inventarul acestor situri lipsesc aproape în totalitate materialele celtice¹⁰⁰.

Este dificil de explicat, pe baza datelor pe care le avem la dispoziție, prezența ceramicii specifice culturii Poienești-Lukaševka în inventarele celor două așezări din Transilvania¹⁰¹.

În legătură cu încetarea orizontului celtic din Transilvania, s-au emis mai multe ipoteze. Ion Horațiu Crișan era de părere că celții au fost asimilați în masa autohtonilor pe parcursul secolului al II-lea a. Chr.¹⁰². Vlad Zirra considera că celții s-au repliat spre zona Dunării mijlocii, datorită presiunii romane dinspre sud și a atacurilor germanice din nord¹⁰³. Aurel Rustoiu crede că sfârșitul locuirilor celtice din nord-vestul Transilvaniei se datorează unei migrații a dacilor de la sud de Carpați, de pe teritoriul actual al Olteniei¹⁰⁴. La o analiză atentă, nici una dintre aceste ipoteze nu

⁹⁹ I. Glodariu, *Arhitectura*, p. 49-130. În legătură cu cronologia cetăților și așezărilor dacice din Munții Orăștiei, a se vedea: H. Daicoviciu, I. Glodariu, *Puncte de reper privind cronologia cetăților și așezărilor dacice din Munții Orăștiei*, în *Acta Musei Napocensis*, XIII, 1976, p. 71-80; I. Glodariu, *Addenda aux "Points de repère pour la chronologie des citadelles et des établissements des Monts d'Orăștie"*, în *Acta Musei Napocensis*, XXXII, I, 1995, p. 119-134. Pentru partea de est a Transilvaniei, vezi Viorica Crișan, *op. cit.* Pentru civilizația dacică de la sfârșitul celei de a doua epoci a fierului în zona Mureșului mijlociu există o monografie recentă: Gabriela Gheorghiu, *Dacii pe cursul mijlociu al Mureșului*, Cluj-Napoca, 2005.

¹⁰⁰ Pentru importurile celtice din mediul celtic transilvănean a se vedea: A. Rustoiu, *Importations Celtiques Central-Européennes au sud-ouest de la Transylvanie (IIe-Ier siècle av. J.-C.)*, în *Thraco-Dacica*, XX, 1-2, 1999, p. 189-203.

¹⁰¹ S-a propus interpretarea sa ca o dovadă a unei încercări de pătrundere a bastarnilor în Dacia intracarpatică. M. Babeș, *Bastarnii în răsăritul Daciei*, în *Istoria României*, București, 2001, p. 527. Dar credem că nu sunt suficiente dovezi pentru ca ipoteza să fie susținută.

¹⁰² I. H. Crișan, *Materiale dacice din necropola celtică de la Ciumești și problema raporturilor dintre daci și celți în Transilvania*, Baia Mare, 1966, p. 44-45; Idem, *Burebista și epoca sa²*, p. 31.

¹⁰³ Vl. Zirra, în *Studii și Comunicări Satu Mare*, 2, 1972, p. 192.

¹⁰⁴ A. Rustoiu, *Războinici și artizani de prestigiu în Dacia preromană*,

este argumentată suficient din punct de vedere arheologic.

În legătură cu acest subiect, trebuie amintit pasajul din prologul cărții a XXXII-a a *Istoriei lui Filip* redactată de Trogus Pompeius, care menționează o "*incrementa dacorum per Rubobosten regem*"¹⁰⁵. Dacă acest pasaj se referă la evenimentele din prima jumătate a secolului al II-lea a. Chr., atunci ar putea fi vorba despre o afirmare a puterii dacilor din Transilvania înainte de constituirea regatului lui Burebista. S-ar putea ca această situație să fie reflectată și de apariția unor emisiuni monetare locale spre jumătatea secolului II a. Chr.¹⁰⁶.

Early and middle *La Tène* on the middle flow of the river Mureș

- abstract -

When speaking about the areas situated in the temperate zone of Europe, outside the Mediterranean influence, it can be stated that the Celts had a catalytic role. After the colonization, during the stages of the phenomenon called by the specialists "The migration of the Historical Celts", they managed to spread important elements of culture and civilization over a large area (**Fig. 1**). For over 200 years, the Celts have dwelled in Transylvania and in some Western areas of nowadays Romania. This thesis aims at one particular zone, situated on the middle flow of the river Mureș, located inside the Carpathian arch.

Transylvania and the western parts of Romania were colonized during a second stage, starting from the second half of the 4th century BC. The aspects we mentioned were linked to an era of turmoil and war, when the Celts sought glory and wealth.

They occupied Transylvania in several stages, as the archaeological evidence shows, but specialists cannot clearly distinguish them. In the northwestern parts, specialists managed to draw four chronological dimensions by investigating the Pișcolt area.

According to Trogus Pompeius, [*The Gals (The Celts) defeated the people from Pannonia and for many years have had wars with their neighbors*]. These facts take place around the area we have mentioned, soon after the newly arrived invaded the surroundings.

Cluj-Napoca, 2002, p. 33-36.

¹⁰⁵ I. Glodariu, *Istoria și civilizația dacilor (sec. IV a. Chr – 106 p. Chr.)*, în *Istoria Transilvaniei*, vol. I, Cluj-Napoca, 2003, p. 74.

¹⁰⁶ I. Glodariu, *Bemerkungen über einen Dakerkönig*, în *Acta Musei Napocensis*, VII, 1970, p. 501-505.

Recently, some of the specialists launched a new hypothesis, that the Senons helped the Celts in their early raids throughout Transylvania. Some artifacts suggest that some Trans-Danube and Central-European, Alpine armies took part at these events. Several warming installations from those parts were discovered in Romanian areas, thus, the hypothesis that these dwellers reached these territories is somehow natural. Together with their coming in the area, the valleys of Mureș, Someș, Târnave and their tributary streams start to shelter important dwellings and necropolis very much alike to other Celtic settlements in Central Europe.

The archaeological evidence discovered on the middle flow of Mureș is the most important when speaking about this territory in the early stage of *La Tène* period. A new catalog summing the archaeological data discovered in this territory shows that there are 52 discoveries from 41 settlements. The northern border of the analyzed area is Luna (Cluj County) and the western border, Săvârșin (Arad County) (**Fig. 2**).

The habitat of the populations that had dwelled in the analyzed area and in Transylvania in general during the first stages of the 2nd Iron Era is less known. However, there are 13 archaeological spots with important discoveries containing evidence of settlements or isolated villages. They are placed on the fertile valleys or terraces of the rivers and tributaries. All settlements have rural features and they are deeply linked to the fertile soil, showing that the population was most likely preoccupied with agriculture and herding. So far, almost all dwelling places discovered were earth huts. The plan is in some cases of semi-rectangular shape, like in Lan crăm or Șeușa. At Gligorești, there has been discovered an almost circular earth hut.

Inside the Carpathian arch, and in the northwestern parts of Romania, the Celtic necropolises are bi-ritual and plane. They contain burial and incineration tombs. On the middle flow of Mureș, there have been discovered necropolises at Aiud and Blandiana. Further, there are some objects of funerary origin discovered in other settlements. This particular type of archaeological site is rarely found on the middle flow of the river Mureș; it is very important that no necropolis in the area have been thoroughly researched by specialists.

There were many unique and fascinating objects among the funerary inventory such as the helmets (Hațeg, Silivaș – **Fig. 3**, Aiud, and Săvârșin), the swords, the costumes (**Fig. 5**), the jewelry (**Fig. 6**), some ceramic pots (**Fig. 4**) and other objects. Such objects offer information about the dead person's rank in the society.

There are several hypothesis concerning the Celtic horizon in Transylvania. Ion Horațiu Crișan thought that they were assimilated in

the huge mass of the natives during the 2nd century BC. Vlad Zirra thinks that the Celts refolded towards the middle flow of the Danube because of the Southern Roman pressure and the northern Germanic menace. Further, Aurel Rustoiu reckons that the end of the Celtic dwellings in the northwestern parts of Transylvania was due to a migration of the south Carpathian Dacians, nowadays Oltenia. None of these hypotheses is fully demonstrated archaeologically.

It is very important to mention a passage from the prologue of the XXXII book from the *History of Philip*, written by Trogus Pompeius, which mentions a "*incrementa dacorum per Rubobosten regem*". If this passage speaks about events from the 2nd century BC, it might refer to an augmentation of the Dacian power in the area, just before Burebista's kingdom. This hypothesis might be demonstrated by a local monetary emission towards the second half of the 2nd century BC.